

VÉGH ATTILA
HOLDBÉLI CSÓNAKOK

„Metafizikailag a hagyomány éberség, semmi egyéb. Az éberséggel együtt jár a látás; aki pedig lát, az tud. (...) A hagyományban levő tudás őskori kinyilatkoztatás. Ez az őskori kinyilatkoztatás végtelenül világos és egyszerű: az ember eredete isteni, és az emberi sors egyetlen feladata, hogy Istenhez való hasonlóságát megőrizze. Az emberi életnek más feladata nincs. A hagyomány pedig az emberi és az isteni világ között levő kapcsolat állandóságát tartja fenn.” (Hamvas Béla: *Scientia sacra*)

*„A Tradíció világa ismerte az Isteni Királyságot; ismerte az átmenet aktusát: az Iniciációt; a megközelítés két nagy útját: a heroikus Tettet és a Kontemplációt; a meditációt: a Rítust és a Hűséget; a nagy tartópillért: a tradicionális Törvényt, a Kasztot; és ismerte a földi symbolumot: a Birodalmat. Ezek a hierarchia és a tradicionális civilizáció princípiumai, amelyek a modernnek győzedelmes, 'humanisztikus' civilizációjában maradéktalanul megsemmisültek.” (Julius Evola: *Lázadás a modern világ ellen*)*

***

A misztikának, tradicionális metafizikának nevezett gondolkör hagyományfogalmát hivatott megvilágítani a két fenti idézet. Ebben a létmegértésben a hagyomány mélységes mély kút: az emberi élet forrása. Az ember csak e kút vizével betöltekezve lehet azzá, amivé lennie kell. Mert az ember alapjában véve isteni lény.

Ez a víz Léthé ellenszere: az emlékezés vize. Az emlékezés akkor a legmagasabb rendű, ha ontológiai súlya van. Efféle súlya akkor lesz, ha az emlékezés ősi, létszólító mezőket jár. A hagyomány az emlékezés par excellence célja és terepe. „Az éberséggel együtt jár a látás, aki pedig lát, az tud.” A szanszkrit *vid-* tö a látással, éberséggel, tudással kapcsolatos szavak gyökere, a későbbi görög *id-*, *eid-* öse (melyből az *idea*, *eidosz* szavak erednek)¹. Végül a latin nyelv visszahozza a *v* hangot: a *vid-* jelen van a látással kapcsolatos latin szavakban (*video*). A tradicionális gondolatban Platón *anamnészisz-tana* kísért: aki az ősi tradícióra visszaemlékszik, az egy eredendőbb lét szólításában részesül (*methexisz*). Az ilyen ember nemcsak tud, de lát: tekintetét az ősképeken nyugtatja, pillantásával egybefog múltat-jelent-jövőt. Bölcs.

Csak hogy ez az ősforrás mára kiapadt, mondja Evola. Az ősi tudás elveszett, a modern kor a felejtés bűnébe esett, „a lét életté süllyedt”. Ha ez igaz, akkor nincs mit tenni, be kell látni bukásunkat, és hozzá kell szokni a gondolathoz, hogy nincs remény: életünk a véglények élete.

Ez az írás abból a feltételezésből indul ki, hogy a helyzet nem ilyen drámai, még akkor sem, ha a krízis, amit Hamvas és Evola pontosan leírtak, az idő haladtával egyre bizonyosabb és súlyosabb. Céлом mégsem a tradicionális metafizika újbóli (századszori) megidézése, hanem annak kiderítése: hová rejtőzött, hová tud rejtőzni a hagyomány. Mert ha „maradéktalanul megsemmisült” volna, nyilván nem volna miről beszélni, Evolának el

¹ Az ógörög nyelvben eredetileg megvolt az *u* hang mássalhangzós változata (kb. *ν*), de az attikai görögökből korán kiveszett. Utóhatásaiban azonban gyakran felismerhető.

kellett volna némulnia. A hagyomány valamiképp megsemmisült, valamiképp azonban él. Csónakázzunk most egy kicsit azon a folyón, aminek két partja e 'voltaképp' kettős értelme!

Ne feledjük: a visszaemlékezés folyóján vagyunk. Szelíd, de titokzatos folyó ez. Útját óvatosan tapogatja, sodrása mégis erős, széles. Az egyik part mindig ködbe vész. Úgy rémlik, szomorú fák integetnek felénk onnan, a homályból. Nem erőltetjük az evezőcsapásokat, hiszen tudjuk, egyenes úton úgysem érhetünk át. Sőt, még az is lehet, hogy soha ki nem kötünk.

A felejtés hírhozói

Mindenféle hagyományban megtalálható a hegy mint őskép. Az „elsőként született” (*prótosz egeneto*) *khaosz*ból valamikor kiemelkedett a *kozmosz*, a rend, a természetből valamikor kimagaslott az emberi kultúra világa. A titánok nemzedékéből megszületett az istenek Olümposzi nemzedéke. Csakhogy a fenti világ a lentibe könnyen visszacsúszhat, az őskáosz mindig-fenyegetően morajlik a kultúra partjain. Ebben a morajban fennmaradni, ez a legmélyebb emberi igény.

A fennmaradás módja: emlékezni a kiemelkedés történetére, az eredetre. A rítus, a mítosz, a monda, a hagyomány mind valamilyen formában az eredetet, a teremtés cselekedetét ismétli. A teremtés a lét alapja, a hagyományban ismétlődő teremtés pedig a továbbléte. A lét a nemzedékek során továbbadódik, áthagyományozódik. A latin *traditio* a *trado* igével kapcsolatos. Ez átadást, áthagyományozást, továbbmondást, híresztelést jelent. Amíg a felejtés erőt nem vesz rajtunk, nincs esélye a kaosz erőinek. Az emberi feladat: fenntartani az emlékezés folyamatosságát, az életet a lét szólításában marasztalni. Ez csakis a *logosz*, a hangzó lét, a szó erejével történhet.

„A *logosz* örökre elveszett” – mondja az első filozófusok egyike, Hérakleitosz. Evolai alaphelyzet: a lét elveszett, de beszélünk róla, tehát az emlékezés marasztalja még az eltűnőt. Az emlékezésben mint kimondott, leírt szóban, mint a hérakleitoszi fragmentumban kísértő *logosz* kezét nyújt távoli szellemőse felé. A letűnt, elveszett létre való visszaemlékezés olyan szellemidézés, mely jelen valóan itt és most történik, de az itt-és-most-létből kimozdulva – valamiképp nem létezőn tehát – egy múltbéli létezőt vesz célba. Köztelét. A hagyomány kizárólagos létformája ez.

Ebben a közegben csak akkor maradhatunk meg, ha két part között sodródunk tovább. Felejtés és emlékezés játéktérében tudhatjuk, érezhetjük meg, mit jelent a hagyomány, merre viszi életünket az emberi lét ősi, hullámzó alapja.

Nem volt ez mindig így. A felejtés mint méltóságteljes, önálló erő csak akkor fészkelte be magát a görög gondolkodásba, amikor – az orfikus misztériumok jóvoltából – elterjedt a lélek-vándorlás keleti eredetű tana. Addig a Léthé olyan folyó volt, amelyből a meghaltaknak kell inniuk, hogy feledjék – az emlékezet jegyében álló – életük képeit, szavait. A lélek-vándorlás eszméjének térhódításával megfordul a helyzet: most már az istenek birodalmából távozó, új életre kelő léleknek kell innia a vízből. A felejtés tehát már nem a halál, hanem az élet attribútuma.

Csakhogy ez a felejtés nem teljes, mert magában hordozza az emlékezés képességét. Platón ideatanának központi eleme az anamnészis, a visszaemlékezés folyamata. Minden tudás visszaemlékezés, ezért az állhatatos gondolkodás, a filozófusi élet képes arra, hogy a Léthén túlról visszahozza elmerült ideáinkat, és így megismertessen bennünket az igazsággal. Az igazság görög neve *alétheia*, a Léthét nevében őrző 'felejtés' szó fosztóképp-

zós alakja. Hogy az igazság fogalma fosztóképzős, tehát az alapszónál későbbi alakulat, az mutatja, hogy az emberi alaphelyzet a *lét*h, a felejtés.

Ezt a felismerést a legnémetebb görög gondolkodó, Martin Heidegger közli velünk. Ő is nagy hagyománykutató, de ő már a hagyomány különböző rétegeit is képes felismerni. Az ősi hagyományt, a lét eredendőbb szolítását hallva keresi az utat a preszokratikus töredékeken keresztül, annak megértése felé, hogy valójában mi is történik velünk. Hogy a létkérdés hangja, e kérdés hagyománya mára elhalkult, abban nagy szerepe volt egy fedőhagyománynak, mondja Heidegger. Az európai ontológiatörténetről van szó, melynek destrukciója² az első lépés ahhoz, hogy a létkérdést végre föltehessük magunknak.

A tudás, a hagyomány, a megértés azonban nemcsak hegy, kiemelkedés vagy sziget képében jelenik meg. Platónról Jézus Krisztus tanításain és Descartes-on keresztül egészen máig a tudás épület is: ház, ahol lakni lehet. Ezt a házat nem szabad homokra építeni, mert összedől. Ha pedig lakhatatlanná válik, akkor az utolsó tégláig le kell bontanunk, hogy újat építhessünk. Már Descartes kiadja a parancsot: lebontani mindent, amit csak szokás vagy példa épített föl bennünk. A heideggeri destrukció gesztusában hasonló ehhez, de még inkább a nietzschei akcióhoz: az apollóni kultúrát körül-köre lebontani, hogy a dionüszoszi elv előbukkanhasson. Egy eredendőbb létértés, létérés érdekében destruálnunk kell, ami fölépült, hogy a romok mögül előtűnedezzon az igazi lét, az igazi hagyomány.

Descartes nem kevesebbet hozott, mint a transzcendentális fordulatot (Husserl)³. A tudat magába mélyed, visszavonul önnön rejtekébe, hogy a tiszta csöndben gyűjtsa ki saját, tehát hiteles értelmét. Habár az *ego cogito* ösbizonyossága korántsem lehet mentes minden példától és szokástól, ahogy Descartes hitte, a filozófia e bölcselőben mégis új módon történt meg. Descartes olyan befelé növekvő fát ültetett el magában, amely majd századok múltán hozza meg *husserli fenomenológia* és *heideggeri hermeneutika* nevű gyümölcseit.

És a filozófiában lassan kibontakozik egy furcsa kép: ha a filozófiai hagyományra emlékezni akarunk, először is felejtetni kell. Hogy mi volna a felidézendő őskép, és mit kell fedőképként elvetnünk, arra nincs hagyomány. A filozófusok magányos harcosokká váltak: mielőtt filozofálni kezdenének, el kell érniük az elmélkedés csöndjét, a szerzetesi cella hűvös békéjét, és valahol belül kell rátalálniuk az arkhimédészi pontra. A nyomok halványulnak. Ezen az úton az lesz igazi filozófus, aki a legszűkebb körbe jutva úgy döbben rá az itt honoló legnagyobb tágasságra, hogy közben azt is sejti: az egyéni tett az Egy, az eredetiség az eredet gyermeke.⁴ Feladata ambivalens: ki kell harcolnia magát a káoszából, azaz vissza kell emlékeznie önmagára, de mindezt önfeledten kell tennie. A hagyomány felé kell

² „Ezt a feladatot olyan destrukcióként fogjuk fel, amely a létkérdés vezérfonalát követve, az antik ontológia átöröklött állományát azokra az eredendő tapasztalatokra bontja le, melyekben a lét első és a továbbiakban minden irányító meghatározásait nyerjük.” (Lét és idő, Bp. 1989, 115.o.)

³ Heidegger a Lét és időben azt írja, Descartes a szubsztancia megközelíthetlenségét hirdetve kiragadta annak egy attribútumát (*extensio*), és azt tette meg a szubsztancia – a *res extensa* – alapjának. Az ontológiai helyére így az ontikus került, és a 'szubsztancia' szó hol ontológiai, hol ontikus, egyszóval: zavaros jelentésben szerepel. E zavar oka Heidegger szerint a kartézianus átsiklás a világ fenomenje fölött. Noha Heidegger szerint Descartes – akinek létértelmezése az ontológiatörténeti destrukció során feltétlenül lebontandó – a lét szolítását eleresztette a füle mellett, radikális kételkedésében Descartes mégis vízre szállt. Nem evez egy csónakban Heideggerrel, de ugyanazon a folyón halad. És mi is ott csorgunk valahol, mögöttük.

⁴ A felejtés hírhozótól búcsúzzunk egy vidám képpel. Descartes kimegy a mezőre, leszakít egy vadon termett görögdinnyét, és hazaviszi. Szobája mélyén nagy élvezettel eszegeti. Husserl kimegy ugyanerre a mezőre. Ő is hazavisz egy dinnyét, de nem eszi meg. Termesztetni, nemesíteni kezdi. Ajándékba ad egy példányt tanítványának, Heideggernek. Ő megköszöni, és otthon vödörbe téve leereszti a kerti kútba. Elhatározza, hogy csak akkor eszi meg a dinnyét, ha leveses, cukros húsa a kútmély sötétjével megtelt.

emlékeznie, de nem megengedhető, hogy a hagyomány rabszolgája legyen. Mélységes mély a hagyomány kútja. De a kútból meríteni kell, nem fejest ugrani belé.

A hagyomány dialektikája

Élet és hagyomány emlékezés és felejtés ölelésében lakik. Térjünk vissza most a kezdeti képhez. Élő hagyománykutatók, ülünk a csónakban. Evezünk is, az áramlás is sodor. Az emlékezés folyója, amelyen evezünk, Léthé torkolatvidékén ered. Úticélja Léthé forrásvidéke. A két folyó, A léthé és Léthé, mint egy nagy bölcselő összekulcsolt keze. Mint Ókeanosz körfolyama, mely hatalmas övként őrzi-határolja a görögök világát.

Hogy hol van a folyók pontos határa? Hogy melyik meddig tart? Hogy evezésünk meddig *ars memoriae* és honnan *ars oblivionis*? Ki tudná megmondani? Minden evezőcsapásban ott van az összes többi. Ráadásul az evezőlapát is csak keveri, elegyíti felejtés és emlékezés vizét.

Harald Weinrich a felejtésről írott könyvében⁵ érinti Szent Ágoston emlékezet-felfogását. Ágoston a lét alapját, Istent saját emlékezetében keresi. Isten ott, a tudat mélyén rejtőzik, arra várva, hogy az emlékezet megidézze. Istent az ember elfelejtette, a legfőbb lény a teremtmény felejtésében Atlantiszként elsüllyedt, de az emléktér szárazföldre bár-mikor visszahozható. Az emlékezet nem más, mint a felejtéstér azon része, amely az emlékezés igazsága, a felidézett hagyomány, tehát a valódi lét felé vezet.

Ha a felejtés éjszaka, és az emlékezés nappal, akkor az emlékezet szürkület: átmenet, közteslét. Isten ebben a szürkületben várja a nappalt vagy a végső éjszakát. Ebből a Rodostóból Isten jeleket küld. Ezek a jelek nem mások, mint a bennünk élő ideák. Az ágostoni ideatan erős szálakkal kötődik a platóni elképzeléshez. Ideáink velünk született, a priori ősképek. Emléknymok, melyek végül Istenhez vezethetnek el bennünket.

Szent Ágoston – a Szentháromság mintájára – a tudat hármasságát hirdeti. Ennek mozzanatai: emlékezet (*memoria*), értelem (*intelligentia, cogitatio*), akarat (*voluntas, providentia*). Világ és tudat, makro- és mikrokozmosz harmóniájáról van szó: az emberi megismerés szerkezete az isteni lényeg szerkezetével egy.

Az isteni hármasságok e rétegzettsége nyomban fölizzik, ha emlékezetünkben elő-hívjuk Hegel dialektikus Szentháromság-tanát. A hegeli filozófiában – melynek végső célja Isten gondolatainak gondolása – az Atya az abszolút szellem, magánvalósága szerint. De ez a magánvalóság az elvont általánosság, amelyben eltekintünk a forma önmozgásától. Az abszolút valóságot azonban mint formát is ki kell fejezni. A forma önmozgása szerint a lényeg csakis saját fejlődésében teljesedhet ki. „Az abszolútum csak a végén az, ami.” A szellemnek, ahhoz, hogy magára ismerjen, előbb külsővé kell válnia, ki kell lépnie magából. Ez (az aktualizálódás) a Fiúban történik meg. A Fiú (Jézus Krisztus) a lényeg kilépő mozdulata, amely a Szentlélekben (szent szellemben) tér vissza önnön felismert lényegéhez. Ez a hegeli *Aufheben*⁶, a megszüntetve fölemelés dialektikája.

Előttünk áll a hagyományok hagyományára, Istenre való visszaemlékezés ágostoni-hegeli modellje. Isten lelke lebeg a felejtés és az emlékezés vize felett. Az emlékezet köde gomolyog az emberben. Ő az Atya: a magánvalón létező tudat. Emlékezetünk az értelem intencióban lép ki magából: a statikus, önmagában nyugvó szellem megmozdul,

⁵ Harald Weinrich: Léthé. Atlantisz Kiadó, Budapest, 2002. 43-49.o.

⁶ Az *Aufheben* fogalmában a fölemelkedés, a megszüntetés és az őrzés motívuma mind benne rejlik.

hogy iránya lehessen.⁷ A megismerés intencionális ereje az akaratban ér célba, nyugszik el. *Pro-videntia*: előre-látás ez.⁸ A valóságot értő, megvalósító akarat a tudatot önmagához előrelátón vezeti vissza. Az éberség állapota ez.

Az elfeledett hagyományt visszatekintve idézhetjük fel. A hagyományra ráébredő akarat, mely lényegét tekintve előrelátás, visszafelé figyel. Az ember az egyetlen élőlény, melynek múltja mindig előtte jár. Azt felderíteni, hogy a mögöttünk semmibe tűnt, múlttá pusztult élet miképpen kísérhet előttünk jövőnként, nem könnyű feladat. Hogy emlékezet és felejtés zavaros folyóján keringve megérthessük a csónakázás lényegét, ahhoz talán az kell, hogy véget vessünk a hasztalan csapkodásnak, és letegyük az evezőket. Mert nem csak a csónakban ülő embereknek, de a folyóknak is van saját emlékezetük, értelmük, akaratuk. Legyen hát meg a folyó akarata.

Sodródás

Ez az utazás a folyón nem más, mint lerövidített mása, filmje a lehető legnagyobb utazásnak, ami számunkra megadatik. Az ember jelene a jövője felé tűnik el, de közben egyre inkább a múltjához simul. Röviden úgy mondjuk ezt: múlik az élet. Ahogy múlik, a benne halmozódó múltat a felejtés pasztellesíti, színeit egymásba oldja. Az idő egyre inkább eloldódik mindenféle értelemről, értéktől, változástól, jelenségtől. Ezért, hogy a csónakázás egyszerre könnyű és súlyos tájak felé visz: oda, ahol az élet érvénye csakis esztétikailag igazolható (Nietzsche).

Mert mi rejlik abban, hogy egy múltbéli esemény, hely, arc, vagy netán egy hagyomány, amire még-még visszaemlékszünk, távolodón int felénk? Miért van, hogy ezeknek a múltó, átszíneződő képeknek, hangoknak az erősödő nemléte, az oldódó körvonalak játéka, akár az absztrakció, az *ugyanaz* egyre légneműbb, mégis egyre lényegibb, esztétikai jellegű élményeire hív fel?

Mindez azért lehet kérdés, mert korábban nem így gondoltuk. Korábban úgy hittük, az van, ami éppen történik, most meg úgy hisszük, az lesz, ami lezajlott. Az épp megélt pillanatot már nem a valóság arcának látjuk. És az elfelejtését már nem elé hulló fátyolként. Korábban úgy hittük, a régi görögöknek igazuk lehet: az emlékezésésként felismert igazság, az *alétheia* az, ami a feledésbe tűnt valóságot kimenekíti, az elmerült létet tudatunkba visszahozza. Ebben a felfogásban a felejtés tompa sötétség, a visszaemlékezés pedig a lélek fénye. De most, hogy csónakutunk a vége felé közeledik, a felejtést már nem űrnek érezzük. A felejtés és az emlékezés: szeretet. Minden, amire visszaemlékszünk, a felejtés jegyében áll. Az emlékezés csak úgy hozza eléink őt, mint egy kedves halottat. De megvan e mozzanat ellentétpárja is: minden, amit elfelejtünk, az emlékezet lehetőségvilágába merül. Nincs felejtés és nincs emlékezés, a gondolat tönkremegy, a nyelv csődöt mond. A beszédhatárra értünk, ide vitt csónakunk. Csak most látjuk, hogy nincs is alattunk semmiféle folyó. A semmi utasai voltak.

⁷ Nem véletlen, hogy Aquinói Szent Tamás az angyalokat *intelligentiáknak* nevezi. Hiszen ők is médiumok, akik a két szféra közötti hírvivő státuszát töltik be, akár az értelem.

⁸ Itt ismét a *vid-* töre bukkantunk.